

MUHTÂR ES-SEKAFÎ'NİN EHL-İ BEYT VE BENÎ HÂŞİM BİREYLERİ İLE İLİŞKİLERİ

The Relations of Mukhtar al-Thaqafî with the Members of ahl al-Bayt and Banu Hashim

Yasin KURNAZ

Dr. Vaiz, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kadınhanı İlçe Müftülüğü, Konya, Türkiye
Dr., Presidency of Religious Affairs, Konya, Turkey

yasinkurnaz@windowslive.com | <http://orcid.org/0000-0003-2958-7813>

i Makale Bilgisi / Article Information:

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 12.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted: 04.03.2019

Yayın Tarihi / Published: 30.06.2019

” Atıf / Cite as: Kurnaz, Yasin. “Muhtâr es-Sekafî'nin Ehl-i Beyt ve Benî Hâşim Bireyleri ile İlişkileri”. *Mütefekkir* 6/11 (2019): 123-144. <https://doi.org/10.30523/mutefekkir.584399>.

© Telif / Copyright: Published by Aksaray Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi / Aksaray University Faculty of Islamic Education,68100, Aksaray, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

📄 İntihal / Plagiarism: Bu çalışma hakem değerlendirmesinden geçmiş, bir intihal yazılımı ile taranmıştır. İntihal yapılmadığı tespit edilmiştir. This article has gone through a peer review process and scanned via a plagiarism software. No plagiarism has been detected.

MUHTÂR ES-SEKAFÎ'NİN EHL-İ BEYT VE BENÎ HÂŞİM BİREYLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Öz

Hız. Peygamber'in vefatından sonraki ilk asır siyasî, askerî alanlarda bazı önemli olaylar ve bu olaylarda rol almış önemli simalarla temayüz etmektedir. Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî (ö. 67/687) Kerbelâ hadisesinden sonra öne çıkan bu isimlerden bir tanesidir. İki yıla yakın süre Kûfe'de Kerbelâ hadisesinde öldürülenlerin intikamı alma söylemi ile iktidar sahibi olmuştur. Kendisinin Ehl-i Beyt ya da Benî Hâşim'le doğrudan bir akrabalık bağı olmamasına rağmen, onlardan bazı isimleri söylemlerinde çokça dillendirmek suretiyle siyasî arenada kendisine yer bulmaya çalışmıştır. Onun tarih sahnesinde önemli roller almaya başlamasından önce de Hız. Ali (ö. 40/661), Hız. Hasan (ö. 49/669) ve Hız. Hüseyin (ö. 61/680) gibi Ehl-i Beyt'in önemli simaları ile zaman zaman aynı kareye girdiği görülmektedir. Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 94/712), Ubeydullah b. Ali (67/687), Ömer b. Ali (ö. 67/687) gibi Benî Hâşim'den bazılarıyla görüşmüş olduğunu bildiren rivayetler bulunmaktadır. Muhammed b. Hanefiyye'yle (ö. 81/700) ismi daha çok anılmakla birlikte Benî Hâşim ve Ehl-i Beyt'ten diğer bireylerle ilişkisi ayrı ayrı değerlendirildiğinde Muhtâr'ın siyasî duruşu ve amaçları daha iyi anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Tarihi, Muhtâr es-Sekafî, Ehl-i-Beyt, Benî Hâşim, Muhammed b. Hanefiyye.

The Relations of Mukhtar al-Thaqafi with the Members of ahl al-Bayt and Banu Hashim

Abstract

The first century after the death of The Prophet is characterized by some important events in political and military areas and important figures who had taken part in these events. Al-Mukhtar ibn Abi Ubaydah al-Thaqafi was one of the prominent names after the Battle of Karbala. With the rhetoric of the revenge of those who were killed in the Battle of Karbala, he had almost two years of power in Kufa. Although he was not directly related to Ahl al-Bayt or Banu Hashim, he tried to gain ground in the political arena by widely expressing some of their names in his speeches. It's observed that he was seen in the same frame with the important figures of Ahl Al-Bayt such as Ali ibn Abi Talib and Hasan ibn Ali and Husayn ibn Ali even before taking an important role in the stage of history. There are rumors indicating that he met some figures from Banu Hashim such as Ali bin Husayn, Ubeydullah b. Ali and Omar b. Ali. Although his name is mainly mentioned with Muhammad ibn al-Hanafiyyah, if his relationships with the other members of Banu Hashim and Ahl Al-Bayt evaluated separately, the political stance and aims of Mukhtar will be better understood.

Keywords: Islamic History, Mukhtar al-Thaqafi, Ahl al-Bayt, Banu Hashim, Ibn al-Hanafiyyah.

GİRİŞ

Ehl-i Beyt sözcüğü, Hız. Peygamber'in ailesinden olan kimseleri tanımlamak için kullanılmakla maruftur. Ancak Hız. Peygamber'in irtihalinden bir asır bile geçmeden bu masum içeriğini kaybetmiştir. Bu değişimin yaşanmaya başladığı olaylar zincirinin başlangıcı ise çoğu tarihciye göre Kerbelâ hadisesidir. Kerbelâ hadisesi, kendisinden sonra birçok isyana gerekçe gösterilmiştir. Muhtâr b. Ebû Ubeyd hareketi de bunlardan birisidir. Ehl-i Beyt

söylemi üzerine kıyamını inşa eden bir kimse olan Muhtâr'ın Ehl-i Beyt ya da Benî Hâşim bireyleri ile olan münasebetleri, fertler bazında birebir değerlendirilmelidir. Bu makalede Ehl-i Beyt söylemi üzere hareket ettiği iddiasında olan Muhtâr'ın Ehl-i Beyt ve Benî Hâşim bireyleriyle aralarındaki bağın olup olmadığı ve eğer böyle bir bağ varsa bunun kuvveti ortaya konulacaktır.

1. HZ. ALİ İLE İLİŞKİSİ

Muhtâr genç yaşlardan itibaren Medâin topraklarına gelmiş ve burada amcası Sa'd b. Mes'ûd'la birlikte yaşamaya başlamıştır.¹ Cemel'de Hz. Ali safarlarında sancak sahibi olan Sa'd,² aynı zamanda Hz. Ali'nin Medâin valisidir.³ Hz. Ali'nin Muhtâr'ın amcası Urve b. Mes'ûd'un (ö. 9/630) kızı Ümmü Saîd ile bir evlilik yapmasından⁴ dolayı, Muhtâr'ın ailesinin Ali evladı ile erken dönemde akrabalık bağı kurmuş olduğu görülmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen Muhtâr'la Hz. Ali'nin karşılaştığını bildiren sadece bir rivayet vardır.

Sa'd'ın Medâin valiliği dönemine rastladığımız yıllarda Muhtâr'ın, Medâin'den Kûfe'ye Hz. Ali'ye vergi-mal nakliyatını sağladığı söylenmektedir. Rivayete göre, bu seferlerden bir tanesinde Muhtâr getirmiş olduğu vergilerin arasından bir miktar para çıkarıp, bu paranın fahişelerin ücreti olduğunu söylemesi üzerine Hz. Ali onu azarlamıştır.⁵ Muhtâr hakkında olumsuz bir kanaatin oluşmasına neden olan bu rivayet, bazı sorunlar barındırmaktadır. Öncelikle, söz konusu rivayet diğer kaynaklarda bulunmamaktadır. Ayrıca o dönemde vergisi toplanan böyle kurumsallaşmış yapı olup olmadığı meselesi gündeme getirilmelidir. Muhtâr'ın hayatı incelendiğinde benzeri bir davranış, hayatı içerisinde bulunmamaktadır. Tüm bunlardan dolayı söz konusu rivayete şüpheyile bakılmalıdır.

Görüldüğü üzere Muhtâr'la Hz. Ali arasında herhangi bir iletişim ya da bağ, kaynaklarda bulunmamaktadır. Dolayısıyla Muhtâr'ın Medine'de yetiştiği ve Hâşimoğulları'na yakınlığıyla bilindiği bilgisi⁶ kabul edilebilir görünmemektedir.

¹ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü'l-eshraf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Zirikî (Beirut: Dâru'l-Fikr 1996/1417), 3: 283; Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târîhu't-taberî, Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beirut: Dâru't-Türâs, 1967/1387), 5: 159; İbnü'l-Esîr, İzzüddîn b. Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed el-Cezerî, *el-Kâmil fî't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1997/1417), 3: 5.

² Belâzürî, *Ensâb*, 3: 32; Ebü Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-Dineverî, *el-Ahbâru't-tivâl*, thk. Abdülmün'im Âmir (Kahire: Dâru lhyâi Kütübî'l-Arabî, 1960/), 146.

³ Ebü Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir* (Haydarâbâd: y.y. ts.), 4: 50; Dineverî, *el-Ahbâru't-tivâl*, 205; Taberî, *Târîh*, 4: 565. İbnü'l-Esîr, Hz. Ali'nin Siffîn'den hemen önce Sa'd'ı Medâin'e atadığını söyler. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2: 632.

⁴ Ebü Abdillâh, Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. ez-Zübeyr ez-Zübeyrî, *Neseb-i Kureys*, thk. Levi Provençal (Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.), 44; Taberî, *Târîh*, 5: 154-155.

⁵ İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz (Beirut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1415), 6: 275-276.

⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 277.

2. HZ. HASAN İLE İLİŞKİSİ

Muhtâr'ın Hz. Hasan'ın hilafete geçtiği döneme kadar Hz. Hasan'la herhangi bir şekilde görüştüğüne dair bilgi bulunmamaktadır. Halifeliği döneminde amcası Sa'd'la birlikte Hz. Hasan'ın yanında yer alan Muhtâr, bu dönemde Hz. Hasan'la bir arada bulunmuştur.

Hz. Hasan Muâviye'ye (ö. 661/680) karşı mücadelesinde ordusunda gördüğü bazı olumsuz durumlar vb. nedenlerle hilâfet konusunda birlik çağrısında bulunmuş ve taraftarlarınca tartaklanmış hatta yaralanmış ve akabinde Medâin'de vali konağına sığınmıştır.⁷ Hz. Hasan'ın Medâin'de geçirdiği bu dönemde Muhtâr, amcası Sa'd'a gelerek Hz. Hasan'ı Muâviye'ye teslim etmesini teklif etmiş, ancak hem amcasından hem de çevresindeki diğer bazı kişilerden şiddetli tepki görmüştür.⁸ Hz. Hasan'ın Medâin'de 40 gün kaldığı bildirilmektedir.⁹ Bu dönemde Hz. Hasan'ın, Sa'd ve Muhtâr'la bir temas içinde olduğu söylenilebilir.

Ancak hilafeti devretme kararına böylesi sert tepki veren Muhtâr'la, onun bu davranışını sineye çekerek aralarında yakın bir ilişki kurulduğunu iddia etmek mümkün görünmemektedir.

3. HZ. HÜSEYİN İLE İLİŞKİSİ

Hz. Hüseyin'le Muhtâr arasında herhangi bir döneme rastlayan karşılaşma kaynaklarda bulunmamaktadır. Hz. Hüseyin'in kıyam edeceği dönemde Muhtâr'ın Kûfe'de bazı faaliyetleri görülmektedir.

Muâviye'nin vefatının¹⁰ ardından Yezîd'in (ö. 64/684) iktidara gelerek Hz. Hüseyin'e bey'at için baskı uygulaması neticesinde Hz. Hüseyin'in, Yezîd'e bey'at etmeyip Mekke'ye sığınması¹¹ Kûfe halkını harekete geçirdi. Dönemin valisi daha sonraki yıllarda gerekli ve yeterli baskıyı uygulayamadığı gerekçesiyle görevinden azledilecek olan¹² Nu'mân b. Beşîr'di (ö. 64/684).¹³ Kûfe

⁷ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986/1407), 8: 290; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 5; Taberî, *Târîh*, 5: 159; İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi târihi'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ ve Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1992/1412), 5: 166; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 5; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 14. Hz. Hasan'ın o dönemde bu kararı vermiş olması ile ilgili geniş bilgi için bk. Mehmet Bahaüddin Varol, *Hz. Hasan*, 3. Baskı (Ankara: TDV Yayınları, 2014), 125-131.

⁸ Belâzürî, *Ensâb*, 3: 283; 6: 376; Taberî, *Târîh*, 5: 159; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5: 166; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 5; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 14.

⁹ Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb, *Târîhu Bağdâd ve züyülihî*, thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996/1417), 1: 149.

¹⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 2: 77; Taberî, *Târîh*, 5: 351; Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed b. Abdiddâim el-Kuraşî, *Nihâyetü'l-ereb fi funûni'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâiki'l-Kavmi, 2002/1423), 20: 385.

¹¹ Belâzürî, *Ensâb*, 2: 77; Dîneverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 228; Taberî, *Târîh*, 5: 343.

¹² Belâzürî, *Ensâb*, 2: 78; İbnü'l-Esîr, 3: 135; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20: 385; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 155.

¹³ Belâzürî, *Ensâb*, 2: 77; Dîneverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 231; Taberî, *Târîh*, 5: 347; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'küb el-Hâzin, *Tecâribü'l-ümem ve teâkibü'l-*

eşrâfî Hz. Hüseyin'e birçok mektup yazdı. Bu eşraftan bazılarının adı zikredilmekle birlikte aralarında Muhtâr yoktur.¹⁴ Bu yaşananlar üzerine Hz. Hüseyin mevcut durumu görmesi için Müslim b. Akîl'i (ö. 60/680) gönderdi. Müslim'in şehre gelince Muhtâr'ın evine yerleştiği ve burayı bir karargâh olarak kullandığı yönünde rivayetler vardır.¹⁵ Müslim b. Avsece el-Esedî'nin evine yerleştiğine dair rivayetler de bulunmaktadır.¹⁶ Müslim b. Akîl'in, İbn Avsece'nin evinde kaldığı zamanlar olmuş olabilir. Yahut Müslim b Akîl; Muhtâr ve İbn Avsece'nin evlerinde sabit olmadan dolaşmış da olabilir. Müslim bu dönemde 18.000 kişiden bey'at almayı başarmıştır.¹⁷ Bu başarı, Hz. Hüseyin'e Müslim tarafından bildirilmiş, ancak sonraki süreçte gerçekleşen olaylar, Hz. Hüseyin'e karşı Müslim'i yalancı çıkarmıştır.

Müslim'in, Muhtâr'ın evinde kalmasının Muhtâr ile Hz. Hüseyin'in arasında daha önceden bir tanışıklığın olduğuna yahut en azından ikisi arasında bir mazinin olduğuna işaret ettiği söylenir.¹⁸ Ali Hüsnî ise daha ileri giderek ikisinin küçük yaştan itibaren birbirlerine sevgi ile bağlı iki samimi dost olduklarını, Müslim'in; Muhtâr'ın, Şiî ilkelere ve Ehl-i Beyt'e ihlâsla bağlı olduğunu yakînen bildiğini ifade eder.¹⁹ Ancak bunu ispatlayabilecek hiçbir bilgiye rastlanılmamaktadır. Muhtâr'ın, Hz. Hüseyin'i Kûfe'ye çağırın mektuplarda da adı geçmez. Müslim'in şehirde kendisini bekleyen Ehl-i Beyt yanlısı onca eşraftan birine değil de Muhtâr'a gelmesi bizi Muhtâr'ın da Hz. Hüseyin'e yapılan çağrılarda katkı sahibi olduğu kanaatine yönlendirir. Ancak bunlar da, Muhtâr'ın Hz. Hüseyin ile daha önceden bir tanışıklıkları olduğu iddiasını izaha yetmez.

4. ALİ B. HÜSEYİN B. ALİ İLE İLİŞKİLERİ (ALİ EKBER)

Ali Ekber, Hz. Hüseyin'in çocuklarından. Annesi Leylâ bint Ebû Mürre b. Urve b. Mes'ûd'tur. Ashabtan Urve b. Mes'ûd'un torunu olmasından da anlaşılmak üzere Sakîfidir. Urve b. Mes'ûd Muhtâr'ın büyük amcasıdır.²⁰ Leylâ

himem, thk. Ebü'l-Kâsım İmâmî (İran: Serveş, 2000), 2: 40; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20: 386.

¹⁴ Belâzürî, *Ensâb*, 2: 77; Dîneverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 231; Taberî, *Târîh*, 5: 347, 352; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5: 325.

¹⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 2: 77; Dîneverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 231; Taberî, *Târîh*, 5: 355; İbn A'sem, Ebû Muhammed, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Kûfî, *el-Fütûh*, thk. Ali Şîrî (Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1991/1411), 5: 33; İbnü'l-Esrî, *el-Kâmil*, 3: 134; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 20: 387.

¹⁶ Taberî, *Târîh*, 5: 347; Ebü'l-Hasen, Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf* (Kahire: y.y. ts.), 1: 372; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 5: 325; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 152.

¹⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 2: 80; Dîneverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 231; Taberî, *Târîh*, 5: 368; Ebü'l-Hasen, Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Mürûcu'z-zehab* (b.y. y.y. ts.), 1: 372; İbn Miskevî, *Tecâribü'l-ümem*, 2: 43; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 152.

¹⁸ Mehmet Mahfuz Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 176.

¹⁹ Ali Hüsnî Harputlî, Muhtâr es-Sekafî mir'âtü'l-asrî'l-ümevî, 64/684-67/686, A'lâmü'l-Arab (Kahire: y.y. 1962), 63.

²⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 3: 146; Zübeyrî, *Nesbe-i Kureys*, 57; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, Ali b. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî, *Mekâtîlü't-tâlibiyyîn*, thk. es-Seyyid Ahmed Sakar (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 86.

bint Mürre'nin halasının annesi Meymûne (ö. 51/671) ise Ebû Süfyân'ın kızıdır. Leylâ bint Mürre'nin halası Hz. Ali ile evlenmiştir.²¹ Görüldüğü üzere Muhtâr ile aralarında hısımlık ve akrabalık bağları vardır. Ancak bu bağların ne kadar kuvvetli olduğunu tespit etmekte zordur.

Ali b. Hüseyin'in doğum tarihi hakkında bilgi yoktur. Kendisi ile aynı adı taşıyan küçük kardeşinin Kerbelâ hadisesinde 23 yahut 24 yaşında olduğu kaydedilir.²² Bu durumda Ali b. Hüseyin Kerbelâ'da şehit edildiğinde en az 25 yaşında olduğu kanaati hâsıl olmaktadır. Buradan Ali b. Hüseyin'in doğum tarihinin 37/656 senesinden biraz öncesini olduğu söylenilebilir. Muhtâr'la arasında yaş farkı olduğu göze çarpmaktadır. Muhtâr'la Ali b. Hüseyin arasında kaynaklara yansıyan herhangi bir iletişime rastlanılmamaktadır.

5. ALİ B. HÜSEYİN İLE İLİŞKİLERİ

Ali b. Hüseyin kendisi ile aynı ismi taşıyan abisinden ayırt edilmek üzere Ali Zeynelâbidîn olarak bilinir. Abisinden birkaç yaş küçük olduğu varsayılabilir.²³ Kerbelâ'ya katılmıştır. O gün hasta olduğu için çadırından çıkamamış ve bu yüzden hayatta kalan birkaç kişiden birisi olmuştur.²⁴

Muhtâr'ın kendisi ile birden fazla iletişime geçmek istediği görülür. Rivayete göre ona bir cariyeye göndermiştir. Künyesinin Ümmü Zeyd olmasından anlaşıldığı üzere Zeyd b. Ali b. Hüseyin'in (ö. 122/740) annesidir.²⁵ Muhtâr'ın kendisine 100.000 dirhem gönderdiği kaydedilmektedir. Ancak aynı rivayet, Ali b. Hüseyin'in bu parayı Muhtâr'a iade etmekten korktuğunu söyler. Buna göre, Ali Zeynelâbidîn Muhtâr ölünceye kadar parayı yanında tutmuş, Muhtâr öldürüldükten sonra da Abdülmelik b. Mervân'a (ö. 86/705) para konusunda danışıp, Abdülmelik b. Mervân'ın dilediği gibi davranmasına müsaade etmesinin ardından bu para üzerinde tasarrufta bulunmuştur.²⁶ Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin'in Muhtâr'ın gönderdiği parayı Muhtâr'a iade etmekten neden korkuyor olduğu kapalı kalmaktadır. Zira Muhtâr'ın Hicaz'da siyasî ya da askerî nüfuzu yoktur. Bir başka rivayette bu parayı reddettiği ve Muhtâr'a iade ettiği bildirilir. Vehb b. Cerîr rivayetlerinde ise Muhtâr'ın Kûfe'yi ele geçirdikten sonra Ali Zeynelâbidîn'e bey'at etmek istediği bildirilir. Bu isteğini bildiren mektubunun yanında bir miktar da para gönderir. Ancak Ali Zeynelâbidîn, Muhtâr'ın bu isteğini ve gönderdiği parayı reddeder ve Mekke de halka Muhtâr'ın yalancı olduğunu, onunla herhangi bir bağı olmadığını ilan

²¹ Belâzürî, *Ensâb*, 5: 136; Zübeyrî, *Neseb-i Kureys*, 57.

²² İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd el-Hâsimî, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990/1410), 5: 171.

²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9: 103-104.

²⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 9: 104.

²⁵ Ebû'l-Ferec, *Mekâtîlü't-tâlibiyyîn*, 124-125.

²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 164; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâti'l-İslâm ve vefeyâti'l-meşâhîri'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1993/1413), 6: 434.

eder.²⁷ Rivayet ve ravisi çeşitli şekillerde eleştirilebilir olmakla birlikte Muhtâr'ın Ehl-i Beyt mensuplarına bir şekilde yaklaşma çabasında olduğu her iki rivayette de görülmektedir. Bununla birlikte Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin'in Muhtâr hakkında halkın huzurunda söylediği menfî sözleri, o dönemde var olan Muhtâr hakkındaki olumsuz algının bir ürünü olması ile veya Muhtâr'ın Ali Zeynelâbidîn'i değil de Muhammed b. Hanefiyye'yi lider olarak Kûfe'de dile getirmiş olmasına yönelik hissettiği kıskançlığıyla açıklamak²⁸Şii bakış açısının yansımaları olmalıdır. Ali Zeynelâbidîn'in Muhtâr hakkında yaptığı onu yeren konuşması esnasında Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-688) onun yanına gelerek: "Sakın Muhtâr hakkında böylesi sözler söyleme! Sen Abdullah b. Zübeyr'in (ö. 73/692) senin hakkında ne gibi planları olduğunu bilmiyorsun" uyarısında bulunması,²⁹ o dönem Ehl-i Beyt mensuplarının içinde buldukları çaresizliği ortaya koymaktadır. Zira iki ateş arasında kalan Ali evladı söyledikleri sözlerde ve ortaya koyduğu davranışlarda istedikleri özgürlüğe sahip değillerdi. Hayatlarının devamı için kendilerine tehdit oluşturan kimseler arasında denge politikası gütmek zorundaydılar. İbn Abbâs'ın Ali Zeynelâbidîn'e yaptığı uyarı tam olarak bunu işaret etmekteydi. Nitekim Muhammed b. Hanefiyye ve Ehl-i Beyt yanlılarının Abdullah b. Zübeyr'den kurtulmak için Muhtâr'dan yardım istedikleri vakidir. Bununla birlikte Muhtâr ile Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin arasında iletişimin tam olarak kopmuş olduğunu söyleyemeyiz. Muhtâr Ubeydullah b. Ziyâd'ın (ö. 67/686) ve bazı askerlerinin başlarını Hicaz'a gönderdiğinde Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin'in mutluluğu ve Muhtâr'a olan minneti kaydedilmektedir.³⁰

6. UBEYDULLAH B. ALİ VE ÖMER B. ALİ İLE İLİŞKİLERİ

Ubeydullah b. Ali b. Ebû Tâlib'in hangi senede doğduğuna dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Annesinin isminin Leylâ bint Mes'ûd b. Hâlid b. Dârim³¹ yahut Ümmü Külsüm bint. Ömer olduğu söylenmektedir.³²

Ubeydullah b. Ali ile Muhtâr'ın bir araya geldiğine dair tek rivayet vardır. Abdullah b. Zübeyr Mekke'de bey'at almaya başladığında Muhammed b. Hanefiyye ve Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/692) bey'at etmediği bir ortamda Ubeydullah b. Ali, Abdullah b. Zübeyr'e bey'at etmiştir.³³ Abdullah b. Zübeyr'e

²⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 454. Vehb b. Cerîr'in Muhtâr hakkındaki rivayetlerinde olumsuz bir dil kullandığı ve Muhtâr'ın hayatına bütüncül bakıldığında rivayetlerinde bazı problemler barındırdığı hakkında geniş bilgi için bk. Yasin Kurnaz, *Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî'nin Hayatı, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri* (Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018.)

²⁸ Hind Gassân Ebû's-Şa'r, *Hareketü'l-Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî fî'l-Kûfe* (Amman: Câmîatü'l-Ürdüniyye, 1983), 216.

²⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 454.

³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 74.

³¹ Taberî, *Târîh*, 5: 153-154; Zübeyrî, *Neseb-i Kureys*, 44; Ebû'l-Ferec, *Mekâtîlü't-tâlibiyyîn*, 123; İbn Sa'd, 5: 88; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî, *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, thk. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983/1403), 38.

³² Belâzürî, *Ensâb*, 2: 190.

³³ Belâzürî, *Ensâb*, 5: 352.

bey'at ettikten sonra Hicaz'ı terk eden Ubeydullah b. Ali Basra'da Mus'ab b. Zübeyr'le (ö. 72/691) birlikte hareket etmiştir. Ubeydullah b. Ali'nin Basra'ya gitmeden önce Kûfe'ye gittiği aktarılır. Buna göre Ubeydullah b. Ali Abdullah b. Zübeyr'e bey'at ettikten sonra Kûfe'ye Muhtâr'ın yanına gelmiştir. Muhtâr'dan davetini kendi ismi üzerine inşa etmesini istemiş ancak Muhtâr ona iltifat etmemiştir.³⁴

Rivayete göre Muhtâr Ubeydullah b. Ali'ye Muhammed b. Hanefiyye'den bir mektup getirip getirmediğini sormuş, Ubeydullah da böyle bir mektup taşımadığını söyleyince Muhtâr Ubeydullah'ı günlerce hapsetmiştir. Daha sonra serbest bırakmıştır.³⁵ Serbest kalan Ubeydullah b. Ali Basra'ya gitmiştir.³⁶ Ubeydullah b. Ali'nin Muhtâr tarafından reddedilmesi meselesi hakkında bazı hadise ve rivayetlerin karıştırılmış olduğu görülmektedir. Muhtâr'ın Ubeydullah b. Ali'nin Muhtâr'dan çağrısını kendi adına icra etmesi talebinden sonra Muhtâr'ın onun hakkında: "Bizim emîrimiz olacak kişi öyle bir kimsedir ki hiçbir silah ona zarar vermez. İstersen sana karşı silah kullanalım ve eğer silah sana zarar vermezse sana bey'at edelim" demesi bunlardan biridir.³⁷

Dîneverî (ö. 282/895), Ömer b. Ali b. Ebû Tâlib'in Abdullah b. Zübeyr'in yanından Kûfe'ye geldiğini ve Muhtâr saflarında yer almak istediğini Muhtâr'a söylediğini bildirir. Muhtâr ise ona Muhammed b. Hanefiyye'den bir mektup getirip getirmediğini sormuş, Ömer b. Ali böyle bir mektubun kendisinde olmadığını söylediğinde ise Muhtâr ona: "Dilediğin yere gidebilirsin benim yanımda hiçbir hayrın yok" demiştir. Bunun üzerine Ömer b. Ali Basra'ya gitmiştir.³⁸

Görüldüğü üzere hadise kaynaklar tarandığında tam bir netlik kazanmamaktadır. Ubeydullah b. Ali ya da Ömer b. Ali'nin Kûfe'ye kendi liderliklerinde bir kıyama katılmak istedikleri ancak Muhtâr'ın onlara son derece menfi davrandığı ortak noktasında birleşmektedir. Ubeydullah b. Ali'nin Kûfe'ye gitmiş olmasının sebebi olarak kendi liderliğinde gerçekleştirilecek bir kıyama kurguladığı ancak Muhtâr'ın buna pek de gönüllü olmadığı anlaşılmaktadır. Muhtâr bu iki kişiye de yanlarında bir mektup getirip getirmediklerini sormuştur. Muhtâr'ın Muhammed b. Hanefiyye'nin tam manasıyla vekili olduğu söylenemez iken Muhammed b. Hanefiyye'den ne çeşit bir içeriğe sahip bir mektup beklediği sorgulanmalıdır. Anlaşılan Muhtâr, Muhammed b. Hanefiyye'nin ismi üzerine gerçekleştirdiği kıyamını ancak onun izni ile başka birisine nakledebileceği izlenimi uyandırmaktadır. Muhammed b.

³⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 88; Zübeyrî, *Neseb-i Kureys*, 43-44; Ebü'l-Ferec, *Mekâtilü't-tâlibiyyîn*, 123.

³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 88.

³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 88; Zübeyrî, *Neseb-i Kureys*, 43-44; Ebü'l-Ferec, *Mekâtilü't-tâlibiyyîn*, 123.

³⁷ Zübeyrî, *Neseb-i Kureys*, 44.

³⁸ Dîneverî, *el-Ahbâru't-tvâl*, 306-307.

Hanefiyye'nin çok özel konuşmalarda dahi Ehl-i Beyt kıyamına destek verdiğini bildirir söylemleri bulunmazken Muhtâr'a bir mektupla Ubeydullah b. Ali veya Ömer b. Ali'nin liderliğinde bir kıyama tavsiye etmesi beklenmemelidir. Muhtâr'ın kendi etrafında bir Ehl-i Beyt ya da Benî Hâşim mensubu görmek istememesinden hareket edildiğinde rivayetlerin birbiri ile karıştırılmış olduğu göze çarpmaktadır.

Ubeydullah b. Ali veya Ömer b. Ali'nin Abdullah b. Zübeyr'e bey'at ettikten hemen sonra Kûfe'ye gelip Muhtâr'ın kıyamına liderlik etmek istemeleri de dikkat çekmektedir. Muhtâr'dan olumsuz bir cevap aldıktan hemen sonra bir kez daha saf değiştirip Mus'ab b. Zübeyr ordusuna katılmaları da bu hızlı geçişlerin izahını zorlaştırmaktadır. Ubeydullah b. Ali'nin hapse atılması ise Ehl-i Beyt söylemi üzere siyaset yürüten Muhtâr hakkında hem taraftarlarından hem muhaliflerinden bir eleştiri konusu olması gerekirken kaynaklara yansıyan böyle bir eleştiriye rastlanmamaktadır. İsimlerin ve Muhtâr'ın kendilerine vermiş olduğu cevapların başka kişiler hakkında da rivayet ediliyor olması söz konusu bu rivayetler hakkında karar verirken bizi daha tedbirli davranmaya yöneltmektedir. Konu ile ilgili olarak Muhammed b. Hanefiyye ile ilişkileri bağlamında da değerlendirmeler yapılacağı için bu kadarı ile iktila ediyoruz.

Mes'ûdî (ö. 345/956), Ubeydullah b. Ali'nin Kûfe'den ayrılmasını Muhtâr'la anlaşılamamış olduğunu söylemekle özetler.³⁹ Ubeydullah b. Ali Basra'ya gittiğinde dayılarının yanında kalmıştır. Ubeydullah b. Ali'nin Basra'ya geldiğini duyan Mus'ab b. Zübeyr, Ubeydullah b. Ali'ye 100.000 dirhem göndermiştir. Buna rağmen, Ubeydullah b. Ali, Mus'ab'ın Muhtâr'a karşı tertip ettiği orduya Basra'da kalarak, katılmamıştır. Ordu şehirden ayrılınca Benî Sa'd'dan bir heyet gelerek kendisinden halife olmasını ve ona bey'at etmek istediklerini söylemişlerdir. Bunun karşılığında da Mus'ab'ın Ubeydullah b. Ali'ye verdiği 100.000 dirhemden pay almak istediklerini beyan etmişlerdir. Ubeydullah b. Ali ise bu konuda acele ettiklerini söyleyerek bey'at konusundaki taleplerini geri çevirmiştir. Şehirde yaşanan bu gelişmeleri bir mektupla haber alan Mus'ab b. Zübeyr derhal Ubeydullah b. Ali'nin dayılarından Nuaym b. Mes'ûd'la konuşmuştur. Bu gelişmelerden haberinin olmadığına yemin eden Nuaym b. Mes'ûd Mus'ab'tan izin isteyerek Basra'ya dönmüş ve hadisenin tahkikatını yürütmüştür. Rivayete göre Nuaym b. Mes'ûd, Benî Sa'd'a verilen paraları geri almış ve yeğeni Ubeydullah b. Ali'yi savaşa katılmak üzere orduya getirmiştir. Muhtâr'la girişilen savaşta en öndeki birlikte yer alan Ubeydullah b. Ali girişilen ilk çarpışmalarda Muhtâr birlikleri tarafından öldürülmüştür.⁴⁰ Mes'ûdî, Ubeydulâh'ın, Mus'ab b. Zübeyr'le anlaşamayıp kendisine bir zarar vermesinden korktuğu için Mus'ab'ın ordusuna

³⁹ Mes'ûdî, *Mürûc*, 1: 391.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 88-89.

katıldığını ve Muhtâr'la giriştikleri çarpışmada öldüğünü söylemekle yetinir.⁴¹

Dîneverî, Ömer b. Ali'nin Basra yolunda Mus'ab b. Zübeyr tarafından karşılandığını Mus'ab'ın ona 100.000 dirhem verdiğini ve Ömer b. Ali'nin Mus'ab saflarında Muhtâr'a karşı gerçekleştirilen savaşta öldürüldüğünü söyler.⁴² Önce İbn Zübeyr'e bey'at edip sonra Kûfe'de Muhtâr'a katılan ardından tekrar Basra'ya giderek Mus'ab saflarında savaşan bir kimse olarak lanse edilmektedir. Üstelik Mus'ab'ın kendisine verdiği 100.000 dirhemi alıp ordu-suna katılmayan ve o şehirden çıktıktan sonra hilafet tartışmalarının içinde bulunan bir kimse olarak göze çarpmaktadır. Bu durumda onun en öndeki birliklerde savaşırılmasının Mus'ab tarafından bilinçli olarak tasarlandığı düşünülebilir. En önde savaşması sağlanması halinde öldürülme ihtimalinin yüksek tutulması sağlanmıştır. Zira şehirden ayrıldıktan sonra hilafet dedikodularına karışmış olan bir kimseye yeniden güvenmesi zor olacaktır.

Mus'ab'la Muhtâr arasında cereyan eden savaşın ilk çarpışmalarından sonra Muhtâr geri çekilmek zorunda kalırken, Mus'ab ordusu ile Kûfe'ye harekete geçmiştir. Yolda, Mus'ab ve komutanlarından Mühelleb b. Ebû Sufre'nin (ö. 82/702), Ubeydullah b. Ali b. Ebû Tâlib'in öldürülmesine ve bu zafere tanık olamadıklarına dair üzüntülerini dile getirdikleri bir sohbet aktarılmaktadır. Mus'ab ve Mühelleb, Ubeydullah b. Ali'nin kimin eli ile öldürülmüş olduğu konusunda ise: "Ubeydullah b. Ali'yi babasının şîasından olduğunu ileri sürenler öldürdü" diyerek bu garip çelişkiye işaret etmişlerdir.⁴³ Ubeydullah b. Ali'nin öldürülmesi, Muhtâr'ın Ehl-i Beyt hususundaki samimi-yetinin sorgulanmasına neden olmuştur.⁴⁴

7. ABDULLAH B. ABBAS İLE İLİŞKİLERİ

İbn Abbâs'la Muhtâr arasında cereyan eden herhangi bir olay aktarılmamaktadır. Bununla birlikte İbn Abbâs'ın Muhtâr hakkında müspet bir tutum takındığı görülmektedir. İbn Abbâs Muhtâr hakkında: "Muhtâr bizim intikamımızı aldı, borçlarımızı ödedi ve bize infak etti. Biz onun hakkında hayırdan başka bir şey bilmeyiz," demiştir.⁴⁵

İbn Abbâs Muhtâr öldürüldükten sonra, Abdullah b. Zübeyr ile karşılaşmış ve İbn Zübeyr ona: "Sen yalancının öldürüldüğünü haber almadın mı"

⁴¹ Mes'ûdî, *Mürûc*, 1: 391.

⁴² Dîneverî, *el-Ahbârü't-tvâl*, 306-307.

⁴³ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 289; Taberî, *Târîh*, 6: 105; İbn Miskevayh, *Tecâribü'l-ümem*, 2: 207; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 335; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 288. Mus'ab'ın Ubeydullah b. Ali'nin en ön safta savaşmasını sağlayarak öldürülmesi ihtimalini yüksek tutması ve bunun neticesinde öldürülen Ubeydullah b. Ali hakkında üzüntüsünü dile getirmesi dönemin siyaseti içerisinde Ehl-i Beyt-Benî Hâşim bireylerinin içinde buldukları konumu hakkında ipucu vermektedir.

⁴⁴ Hüseyin Güneş, "Muhtâr es-Sekaffî Hareketi Karşısında Muhammed İbnü'l-Hanefiyye'nin Yeri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 75 (2015): 196.

⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 74,78; Belâzürî, *Ensâb*, 6: 446.

diye sormuştur. İbn Abbâs: “Yalancı dediğin de kim oluyor” deyince İbn Zübeyr ona: “İbn Ebû Ubeyd” demiştir. İbn Abbâs: “Ben Muhtâr’ın öldürüldüğünü duydum” diyerek onun hakkında yalancı sözünün kullanılmasından rahatsız olduğunu belirtmiştir. İbn Zübeyr’e bunun nedenini şu sözlerle açıklamıştır: “Muhtâr bizi öldürenleri öldürdü, intikamımızı istedi ve kalplerimize şifa verdi. Onun bizden görmesi gereken karşılık kendisine hakaret edilmesi ve onun öldürülmesine sevinilmesi değildir” demiştir.⁴⁶ İbn Abbâs’ın Muhtâr’ı yeren ifadeler kullandığı sözünü de aktarılmaktadır. Ancak aynı sözü Abdullah b. Zübeyr’in söylediği bilgisi de kayıtlardadır. Ayrıca İbn Abbâs’ın, yanında Muhtâr’dan bahsedildiğinde: “Kirâmen ve Kâtibîn melekleri ona salat etsin” dediği rivayetler arasındadır.⁴⁷ Muhtâr’ın, İbn Abbâs, İbn Ömer ve Muhammed b. Hanefiyye’ye hediyeler gönderdiği ve onların da bu hediyeleri kabul ettiği belirtilmektedir.⁴⁸

Bilgiler bir araya getirildiğinde İbn Abbâs’ın Muhtâr hakkında Muhtâr’ın kendisine vahiy geldiğini iddia ettiği nakledilince: “Şeytanlara da vahiy gelir” diyerek Muhtâr’ı yediğini bildirir rivayetin aslında İbn Zübeyr’a ait bir söz olduğunu⁴⁹ kabul etmek gerekmektedir.

İbn Abbâs’ın Muhtâr’a karşı müspet bir yaklaşımı olduğu görülmektedir. Sadece kendisi değil etrafındaki bazı kişileri de Muhtâr’a karşı olumsuz bir yaklaşım sergilemekten men etmiştir. İbn Abbâs; Ali b. Hüseyin ve Muhammed b. Hanefiyye’nin Muhtâr’a karşı menfi bir tutum takındıklarını ve Ali b. Hüseyin’in halkın huzuruna çıkararak Muhtâr aleyhinde konuştuklarını duyduğunda ona engel olduğu kaydedilmektedir. İbn Abbâs’ın: “Sakin Muhtâr hakkında böyle sözler söyleme! Sen Abdullah b. Zübeyr’in senin hakkında ne gibi planları olduğunu bilmiyorsun” uyarısında bulunması,⁵⁰ esasında Muhtâr’a duyduğu sempatinin değil mevcut koşullar içerisinde bir denge politikası izlemesinin ürünüdür. Ağırakça, Muhtâr’a yönelik ağır eleştirileri sıraladıktan sonra, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Abbas’ın Muhtâr hakkında müspet bir kanaate sahip olmalarını garipsediğini belirtmektedir.⁵¹

Neticede Muhtâr ile İbn Abbâs arasında bir iletişimden bahsedememekteyiz. Ancak İbn Abbâs’ın Muhtâr aleyhinde olumsuz bir tutum takınmadığını aksine müspet bir dil kullandığını görmekle birlikte İbn Abbâs’ın Muhtâr’ın lehinde bir çalışmaya girdiğini de söylememiz mümkün değildir. Ayrıca Muhammed b. Hanefiyye ve Ali b. Hüseyin’in Muhtâr aleyhinde konuşmalarına verdiği telkinlerde onun bir denge politikası izleme gayreti içerisinde olduğu görülmektedir.

⁴⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 445; İbn A’sem, *el-Fütûh*, 6: 294; İbnü’l-Esir, *el-Kâmil*, 3: 340.

⁴⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 446.

⁴⁸ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 451.

⁴⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 446.

⁵⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 454.

⁵¹ Ahmet Ağırakça, *Emevîler Döneminde Kıyamlar*, 2. Baskı (Şafak Yayınları, 1994), 181.

8. MUHAMMED B. HANEFİYYE İLE İLİŞKİLERİ

Muhammed b. Hanefiyye Hz. Ali'nin Benî Hanîfe'den Havle ismindeki eşinden 16/642'de dünyaya gelmiştir. Hz. Hüseyin'den sonra doğmuştur.⁵²

Muhtâr'ın Muhammed b. Hanefiyye'le ilişkilerini tespit etmek oldukça zordur. Muhtâr'ın Medine'de yetiştiği ve Benî Hâşim'e yakın olmakla bilindiği iddia edilmekle birlikte⁵³ bu iddiayı doğrulayabilecek yeterli bilgiye ve olay örgülerine ulaşılmamaktadır. Muhtâr'ın Muâviye'nin hilafet yıllarında Medâin'de yaşadığı, Medine'ye yolculuklar yaptığı ve Medine'ye geldiği sıralarda Muhammed b. Hanefiyye'ye uğradığı, birlikte sohbet ettikleri söylenmekle birlikte⁵⁴ ilerleyen yıllarda Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr'a karşı temkinli tutumuna bakıldığında böylesi bir bilginin müellifin mezhebî görüşleri etkisiyle aktarıldığı anlaşılmaktadır.

Muhtâr'la Muhammed b. Hanefiyye arasında bir bağ olduğu iddialarından biri de Muhtâr'ın Kûfe'den sürüldükten sonrası bir tarihe rastlamaktadır. Bu dönemde Muhtâr'ın Muhammed b. Hanefiyye'ye sık sık uğradığı bununla birlikte Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr'dan pek hoşlanmadığı bildirilmektedir.⁵⁵ Muhtâr'la Muhammed b. Hanefiyye'nin arasında bir iletişim olduğu ama Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr'ın Kûfe'de kıyam etmesine gönlünün olmadığı görüşmelerinden anlaşılmaktadır. Rivayetlere göre, Muhammed b. Hanefiyye kan dökülmemesi taleplerini her zaman yinelemeye devam etmiştir.⁵⁶

Muhtâr'ın Kûfe hakkında bilgi toplamak için görüştüğü kimselere, Kûfe için planladıklarından söz ettiğinde, bu kişilerin yeterince karışık olan Kûfe'de daha fazla gerginlik çıkarmaması için Muhtâr'a telkinlerde buldukları görülmektedir.⁵⁷ Muhammed b. Hanefiyye'nin hayatında izlediği barış politikası incelendiğinde rivayette ifade edildiği kadarıyla Muhtâr'ın sözlerinden hoşlanmaması temel itibarıyla onun Kûfe'de gerçekleştirmeyi düşündüğü kıyam olmalıdır.

Muhtâr Kûfe hakkında tasarladığı planda Muhammed b. Hanefiyye'ye de bir rol biçmiş ve onun da desteğini almak istemiştir. Muhammed b. Hanefiyye'nin o sırada Abdullah b. Zübeyr'e bey'at etmemiş olmasının Muhtâr'ı Muhammed b. Hanefiyye'ye gitmeye cesaretlendirdiği söylenebilir.⁵⁸ Güneş,

⁵² İbn Hallikân, Ebû'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'iz-zemân*, thk. İhsan Abbas (Beirut: Dâr Sâdır, 1994), 4: 172. NesEbî için bk. İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, 66.

⁵³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 6: 277.

⁵⁴ İbn Nemâ, Ca'fer b. Ebû İbrâhîm Muhammed b. Ebi'l-Bekâ Hibetüllâh el-Huliyî, *Risâletü zevbi'n-nüzzâr fi şerhi's-sâr* (b.y. y.y. ts.), 67.

⁵⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmî'n-nübelâ*, thk. Şuayb Arnâût (b.y. Müessesetü'r-Risâle, 1980/1405), 4: 504. Zehebî, *Siyer*, 4: 504.

⁵⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 380.

⁵⁷ Taberî, *Târîh*, 5: 578.

⁵⁸ Söylemez, *Kûfe'nin Siyasi Tarihi*, 178

Muhtâr'la Muhammed b. Hanefiyye arasındaki irtibatın, Muhtâr'ın Abdullah b. Zübeyr'den beklentilerinin karşılanacağına dair tüm ümitlerini kesmesinden sonra başladığını iddia eder.⁵⁹

Muhammed b. Hanefiyye'ye Kûfe hakkındaki tasarımlarını anlattığı ve ona Mekke'den ayrıldığını haber verdiğinde, Muhammed b. Hanefiyye onu onaylamış ve Abdullah b. Kâmil'in de (ö. 67/687) kendisi ile birlikte gitmesini söylemiştir. Muhammed b. Hanefiyye İbn Kâmil'e ise Muhtâr'dan sakınmasını ve Muhtâr'ın güvenilir biri olmadığını ifade etmiştir.⁶⁰ Muhammed b. Hanefiyye'nin İbn Kâmil'e söylediği iddia edilen bu söz, birçok çelişkiyi barındırmak suretiyle yorumlara açıktır. İbn Kâmil, Muhtâr'ın çalışmalarının her aşamasında yer almıştır. Muhtâr, İbn Zübeyr'in valisi Abdullah b. Yezîd (ö. 69/688-389) tarafından hapse atıldığında dahi onunla irtibat halinde olmuş ve henüz hapiste iken ona bey'at etmiştir.⁶¹ Muhammed b. Hanefiyye ile yaptığı görüşmelerin hiçbirinde, kendisine Muhtâr'a dikkat etmesi ve ona güvenmemesi gerektiğine dair uyarısına bir hatırlatmada bulunmamıştır.⁶² İbnü'l-Eşter'i Muhtâr'la birlikte hareket etmeye iknaya çalışan heyette yer almıştır. Muhtâr'ın İbnü'l-Eşter'i kendi saflarında savaşması için Muhammed b. Hanefiyye'nin ağzından yazdığı mektubun Muhammed b. Hanefiyye'den geldiğine onun Muhammed b. Hanefiyye'nin veziri ve emini olduğuna herhangi bir yalanlama getirmedeği gibi, bir de bu durumun hakikatine şahitlik etmiştir.⁶³

Neticede Muhammed b. Hanefiyye'nin İbn Kâmil'e Muhtâr'a güvenmesi gerektiği yönündeki telkinini bildiren rivayet birden çok problem barındırmakla birlikte Muhammed b. Hanefiyye'nin hayatında, Muhtâr'a, hareketinin hiçbir aşamasında tam anlamıyla güvendiğini gösterir bir davranışı yoktur.

Bir başka rivayette Muhtâr'ın Muhammed b. Hanefiyye'ye açıkça Kûfe'de Ehl-i Beyt'in intikamını alacağını söylediği, Muhammed b. Hanefiyye'nin de buna sessiz kaldığı⁶⁴ ya da ona kan dökmemesini tavsiye ettiği rivayetler arasındadır.⁶⁵ Muâviye b. Sa'lebe Muhtâr'ın hurucuna iştirak etmek istemeyen bir kimse olarak yine de Muhammed b. Hanefiyye'ye Muhtâr'ın kıyamına katılmasını tavsiye edip etmediğini sormuş Muhammed b. Hanefiyye de ona bu kıyama katılmamasını önermiştir. Muâviye b.

⁵⁹ Hüseyin Güneş, *Dinî, Siyasî ve Sosyal Etkisi Açısından Muhammed b. Hanefiyye ve Hayatı (16/637-81/700)*, (Doktora Tezi: Selçuk Üniversitesi, 2009), 179.

⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 72-73.

⁶¹ Taberî, *Târîh*, 6: 6-8; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 2: 136-137; İbn Kesir, *el-Bidâye*, 8: 264.

⁶² Bk. Belâzürî, *Ensâb*, 6: 384; Taberî, *Târîh*, 6: 14; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 228.

⁶³ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 385-386; Taberî, *Târîh*, 6: 16-17.

⁶⁴ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 380; Taberî, *Târîh*, 6: 75.

⁶⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 380.

Sa'lebe'nin zaten bu kıyama katılmaya niyetli olmadığını başta belirttiği kaydedilmektedir.⁶⁶ Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr'a yardımcı olunmasına hoş bakmadığı ve bazı kimselere böyle bir yardıma girişmekten uzak durmasını tembihlediği aktarılmaktadır.⁶⁷ İbn Sa'd Vâkıdî'den naklen Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr hakkında müspet düşüncelere sahip olmadığını söyler. Muhtâr'ın kendisine gönderdiklerinden dolayı ona karşı herhangi bir memnuniyet yahut teşekkür ifadesi kullanmaktan kaçındığı kaydedilir.⁶⁸

Muhtâr Kûfe'ye geldiğinde Muhammed b. Hanefiyye'den aldığı iddia ettiği bir mektup okuyor ve bu mektupla Muhammed b. Hanefiyye'nin veziri olduğunu iddia ediyordu.⁶⁹ Ancak Muhammed b. Hanefiyye'nin hayatına bakıldığında onun böyle bir mektubu kaleme alması ihtimal dışı kalmaktadır. Buna en önemli delillerden bir tanesi Kûfe'den Muhammed b. Hanefiyye'yi ziyarete gelen heyete karşı son derece genel ifadeler kullanmasıdır. Öyle ki, Muhtâr'ın 66 yılının Muharrem/685 yılının Eylül ayında faaliyetlerini iyice artırdığı⁷⁰ ve taraftarları ile kıyam etme vaktinin geldiğini tartışmaya başladıkları bir dönemde⁷¹ taraftarlarından bazıları Muhtâr hakkında bir şüphe ortaya atmıştır. Muhtâr'ın hakikaten Muhammed b. Hanefiyye tarafından gönderilip gönderilmediği meselesi üzerine tartışmaya başlanılmış ve bizzat Muhammed b. Hanefiyye'nin kendisine sormaya karar verilmiştir.⁷² Toplanan bu grup çok geçmeden yola çıkıp, Muhammed b. Hanefiyye'nin huzuruna gelmişler ve Muhtâr'a tabi olmalarını uygun görüp görmediğini sormuşlardır. Muhammed b. Hanefiyye ise konuşmasında açıklık getirilmesi istenilen konuyu, müphem bırakacak bir cevap vermiştir: "Vallahi ben, elbette ki Allah'ın, yarattığı kimselerden birisi ile düşmanlarımıza karşı bize yardım etmesini isterim. Söyleyeceğim bu kadar."⁷³

Muhammed b. Hanefiyye'nin bu sözlerinden, Muhtâr'ın kıyamına karşı bir duruş bulunmamaktadır. Hatta Hz. Hüseyin'in intikamı alınırsa, bunu yapan kim olursa olsun memnun kalacağını bizzat ikrar etmiştir. Heyette bulunanlardan Esved b. Cerâd el-Kindî (ö. 67/687), Muhammed b. Hanefiyye'nin ifadesini: "Muhammed b. Hanefiyye bize, Muhtâr'a olan bey'atimizde devam etmemize izin verdi. Eğer bundan vazgeçmemizi söyleseydi bize 'yapmayınız!' derdi," sözleriyle yorumladı.⁷⁴ Heyet üyelerinin hepsi, Muhammed b.

⁶⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 450.

⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 72-73.

⁶⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 72, 74.

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 73; Taberî, *Târîh*, 6: 114.

⁷⁰ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 384; Taberî, *Târîh*, 6: 12; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 292.

⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 265.

⁷² Belâzürî, *Ensâb*, 6: 384; Taberî, *Târîh*, 6: 12-13; İbnü'l-Esîr, *Kâmil*, 3: 292.

⁷³ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 384; Taberî, *Târîh*, 6: 13-14; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 227-228; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 2: 138-140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 292; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 265.

⁷⁴ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 384; Taberî, *Târîh*, 6: 14; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 228; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümem*, 2: 139-140; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 292. Watt: "Muhtemelen Muhammed İbnü'l-

Hanefiyye'nin bu konuşmasından aynı şeyi anlamamakla birlikte aynı kararda birleşmişlerdir: Muhammed b. Hanefiyye, Kûfe'de Ehl-i Beyt yanlılarının başlatacakları kıyama karşı değildir.

Bununla beraber aynı konunun aktarımında Urve b. Zübeyr'e (ö. 94/713) ait rivayet, Muhammed b. Hanefiyye'nin yukarıda aktardığımız ek olarak: "Dünyanın sultasını verseler dahi haksız yere bir mü'minin öldürülmesini istemem. Yalancılardan sakının, kendinizi ve dininizi gözetin ve bundan yüz çevirin" dediğini de söyler.⁷⁵

Esved'in sözüyle Urve'nin verdiği bilgi çelişmektedir. Kanaatimizce biz-zat heyette olan birisinin rivayeti, diğer rivayetlere tercih edilmelidir. Zira Muhammed b. Hanefiyye'nin olumsuz bir cevapla heyeti uğurlaması halinde Kûfe'deki hareketin seyri değişecektir. Ancak heyet Kûfe'ye dönmüş ve Muhammed b. Hanefiyye'nin kendilerine izin verdiğini söylemişlerdir.

Urve rivayetinde geçen "yalancı" ifadesinin karşılığı, karinesi gereğince Muhtâr'dır. Ancak heyetin kendi aralarındaki konuşmalarına bakıldığında da Muhammed b. Hanefiyye'nin bu sözle ne demek istediğine dair bir konuya rastlanılmamaktadır. Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr hakkında menfî bir konuşma irâd etmesine engel bir durum bulunmamaktadır. Heyeti çıktıkları bu yoldan engellemek istemesi halinde bunu rahatlıkla dile getirebilecek konumdadır.

Taraftarlarından bazıları Muhtâr'a gelerek kendisi hakkında bir soruşturma yapıldığını bildirince Muhtâr da taraftarlarına, derhal kıyam etme çalışmalarına başlamalarını söylemiş ancak onları ikna edememiştir.⁷⁶ Onun acele etmesi Muhammed b. Hanefiyye'yle aralarında kuvvetli bir bağın olmamasındandır. Bu yüzden Mekke'den gelecek haberlerden emin olamadığı için korkmuş ve endişeye kapılmıştır.⁷⁷

Kûfe'yi ele geçirdikten sonra Muhtâr, Abdullah b. Zübeyr'le girişeceği mücadeleden zafer elde etme ihtimalini az gördüğü için onun hâkimiyeti altında bulunan yerleşim yerlerinin emirliğini alma girişiminde bulunmamıştır.⁷⁸ Hatta o, Abdullah b. Zübeyr ile iletişime geçmeye çalışmıştır. Ona, aralarındaki tansiyonu düşürmeye matuf içerikli mektuplar yazmıştır. Aralarında güven sorunu yaşandığını anladığımız bu mektuplaşmalarda Muhtâr, Kûfe'de otoritesini güçlendirinceye değin zaman kazanma amacındadır.⁷⁹ Abdullah b. Zübeyr'i kendisinden uzak tutmaya çalıştığı bu siyasetin bir süre

Hanefiyye'nin Muhtâr hareketinin doğuşu ile ilgili yapacak bir şeyi yoktu" demektedir. William M. Watt *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*, trc. Ethem Ruhi Fiğlalı (Ankara, 1981), 54.

⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 73.

⁷⁶ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 384; Taberî, *Târîh*, 6: 14; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 228; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 292.

⁷⁷ Taberî, *Târîh*, 6: 14; Mustafa Asım Köksal, *H. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası* (İstanbul: Köksal Yayıncılık, ts.), 314.

⁷⁸ H. D. Van Gelder, *Mohtar de valsche profheet* (Leiden: y.y. 1881), 56.

⁷⁹ Taberî, *Târîh*, 6: 71-72; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 316; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 276.

de olsa yürüdüğü görülmektedir.⁸⁰ Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân, Vâdi'l-Kurâ'ya birlik gönderince Muhtâr, Abdullah b. Zübeyr'e yazdığı mektupta eğer isterse kendisine yardımcı olabileceğini belirtmiştir. Abdullah b. Zübeyr Muhtâr'ın bu teklifini kabul etmiştir. Muhtâr derhal harekete geçip 3.000 kişilik bir ordu hazırlamış, komutan olarak Şürahbîl b. Vers el-Hemdânî'yi atamıştır. Muhtâr'ın asıl amacının Medine'yi ele geçirmek olduğu anlaşılınca Abdullah b. Zübeyr birlikleri Kûfe'den gelen bu orduya saldırmış ve çoğunu yok etmiştir.⁸¹

Bu yaşananlardan sonra Muhtâr, Muhammed b. Hanefiyye'ye yazdığı mektupta onun gönlünü kazanmaya ve ona yaklaşmaya çalışarak:⁸² "Ben sana bir ordu gönderdim. Bu ordu senin düşmanlarını yok edecek ve sana boyun eğdirecekti. Ancak bu ordu Medine'ye yaklaştıklarında kendilerine karşı savaş açıldı. İstersen Medine'ye daha kalabalık bir ordu göndereyim. Sen de göndereceğim orduya kendi adamlarından birini gönder ki benim senin emirlerine göre hareket ettiğimi bilsinler. Sana göndereceğim ordu Ehl-i Beyt'in hakkını savunacaktır. Onların, Ehl-i Beyt'e karşı Abdullah b. Zübeyr'den daha şefkatli olduğuna tanık olacaksın. Vesselâm!" diye yazmıştır.

Muhammed b. Hanefiyye'den cevap olarak kendisine gönderilen mektupta yazılanlar ise şöyledir:

"Mektubunu okuyunca hakkımı savunacağını ve benim mutlu olmamı sağlayacak niyetlere sahip olduğunu öğrendim. Ancak benim en sevdiğim iş; Allah'a itaat üzere olduğum iştir. Sen de gücün yettiğince Allah'a itaat üzere işlerle meşgul ol. Eğer benim savaş üzere planlarım olsaydı, insanların derhal etrafımda toplandığını ve yardımcılarımın çok olduğunu görecektim. Fakat sizlerden uzak duruyorum. Allah'ın hükmü gelinceye kadar sabredeceğim. O, hüküm verenlerin en hayırlısıdır."

Daha sonra Muhtâr'a kan dökmekten uzak durmasını tavsiye etmiştir. Muhtâr mektubu okuduktan sonra halka yaptığı konuşmasında: "Ben bütün iyilikleri toplamaya, bütün hainlikleri de atmaya emir aldım" demiştir.⁸³ Görüldüğü üzere Muhtâr iktidarında bulunduğu Kûfe sınırlarından taşmak için ilk fırsatı değerlendirmeye çalışmış ve bunu yine Muhammed b. Hanefiyye ismi üzerinden yapmıştır. Başarısız olduğu bu girişimde, Muhammed b. Hanefiyye'nin kendisine karşı mesafeli tutumu devam etmiş ondan umduğu iltifatı yine görememiştir. Muhtâr'ın yazdığı mektupta Muhammed b. Hanefiyye'den adamlarına kendisinin Muhammed b. Hanefiyye'nin emri ile hareket ettiğini söylemesini istemesi dikkat çekmektedir. Zira Muhtâr'ın Muhammed b. Hanefiyye'den açık bir dille icazet alma çalışmasının devam ettiği anlaşılmaktadır.

⁸⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 317.

⁸¹ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 419-421; Taberî, *Târîh*, 6: 72-75; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 317-318.

⁸² Ağırakça, *Emevîler*, 172-173.

⁸³ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 419-421; Taberî, *Târîh*, 6: 72-75; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 317-318; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 276-277.

Muhammed b. Hanefiyye ile Muhtâr arasında bir bağın olmadığını ve Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr hakkında müspet düşüncelere sahip olmadığını gösteren en önemli hadise Muhtâr'ın Kûfe'yi ele geçirdikten sonra Hz. Hüseyin'in kanına karıştığı açıkça bilinen insanlara karşı herhangi bir eylem gerçekleştirmemesi ve bu eleştirinin bizzat Muhammed b. Hanefiyye'den gelmesidir.

Rivayete göre, Muhtâr'ın adamlarından birisi Hicaz ziyareti esnasında Muhammed b. Hanefiyye'ye uğramıştır. Muhammed b. Hanefiyye ile Muhtâr'ın Ehl-i Beyt'in intikamını alma arzusundan bahsedildiğinde Muhammed b. Hanefiyye: "Muhtâr bizim taraftarlarımız içinde en gevşek olandır. O, bizim şîamızdan olduğunu ileri sürüyor ama Hz. Hüseyin'in katilleri onun yanında koltuklar üzerinde oturup kalkıyor. Yeni yeni şeyler ihdas ediyor," demiştir. Muhammed b. Hanefiyye'nin bu sözleri Muhtâr'a iletildikten sonra Ömer b. Sa'd'ı (ö. 66/686) ve oğlunu öldürmüş ve başlarını Muhammed b. Hanefiyye'ye göndermiştir. Muhtâr'ın Ömer b. Sa'd'ı öldürmek gibi bir gündemi olmadığı, Muhammed b. Hanefiyye'nin bu siteminin kendisine iletilmesinden sonra bu işe kalkışıldığı aktarılmaktadır⁸⁴ ve bu konuda kaynaklarda ittifak vardır.⁸⁵ Hakikaten Muhtâr Kûfe'yi ele geçirirken topluca eman vermiş ve bu emana uymuştur. Ancak bir süre sonra Kûfe eşrâfının kendisine isyan etmesi ve bu isyanı bastırmasından sonra Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'i şehid eden orduya görev alan kişilere karşı bir dizi infaz gerçekleştirilmiştir. Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr'a karşı yönelttiği bu eleştiri onun Ömer b. Sa'd'ın öldürülmesini talep ettiği şeklinde anlaşılmaktan ziyade, Muhtâr'ın Ehl-i Beyt'in intikamını alma arzusundaki samimiyetsizliğine bir işaretir.⁸⁶

Muhtâr, Ömer b. Sa'd ve oğlunun başlarını Muhammed b. Hanefiyye'ye göndermiştir. Muhammed b. Hanefiyye'ye bir mektupla birlikte 30.000 dirhem göndermiştir. Mektupta geçen: "Bana görüşünü yaz ki ona uyayım ve ona göre hareket edeyim."⁸⁷ ifadesi dikkat çekmektedir. Ömer ve oğlu Hafs'ın kesik başlarını görünce Muhammed b. Hanefiyye'nin secdeye kapandığı ve başını kaldırdıktan sonra Muhtâr'a dua ettiği, Muhtâr hakkında: "Artık Muhtar için kınanma ve azarlanma yoktur" diyerek, onun Kerbelâ'ya katılanlarla

⁸⁴ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 405-406; Taberî, *Târîh*, 6: 62; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 312.

⁸⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 405-406; Taberî, *Târîh*, 6: 62; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 246-247; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 312.

⁸⁶ İbn A'sem, Muhtâr hakkında İbnü'l-Hanefiyye'nin yaptığı bu eleştirinin zamanı olarak, Muhtâr'ın Ömer b. Sa'd ve oğlu Hafs'ın başlarının İbnü'l-Hanefiyye'ye ulaştığı günü gösterir. Bk İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 247. Bunun dışında İbn A'sem, onun Muhtâr'ın kız kardeşi ile evli olduğunu iddia eder. Bk. İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 246. Ancak böyle bir husımlığın hakikatte olması halinde kaynaklarda daha fazla yer bulması gerekeceğini düşünüyoruz. Bu açıdan, Muhtâr'ın Ömer b. Sa'd'ı infaz etmemesine bir gerekçe olarak sunulamayacağı kanaatindeyiz. Belâzürî Fütûhu'l-Büldân isimli eserinde Ömer b. Sa'd'ın Umeyre b. Şihâb b. Mahrez el-Kindî'nin kız kardeşi ile evli olduğunu ve oğlu Hafs'ın da bu kadından dünyaya geldiğini bildirmektedir. Bk. Belâzürî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrut: Dâru ve Mekettebü'l-Hilâl, 1988/1411), 279. Kanaatimizce Belâzürî'nin takdim ettiği bilgi daha muteberdir.

⁸⁷ Taberî, *Târîh*, 6: 62; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 274.

arkadaşlık etmesi hakkında yaptığı eleştiriden vazgeçtiği bildirilmektedir.⁸⁸

İnfaz edilen Ömer b. Sa'd'ın ve oğlunun başları o sırada Medine'de bulunan Muhammed b. Hanefiyye'ye gönderilmiştir.⁸⁹ Muhammed b. Hanefiyye'nin o sıralarda Mekke'de olduğu, gönderilen 30.000 dirhem bir kısmını Mekke'de, diğer kısmını Medine'de Ehl-i Beyt arasında, artanı da muhacir ve ensar çocuklarına dağıttığını da bildirilmektedir.⁹⁰

Muhtâr'la Muhammed b. Hanefiyye'nin arasında herhangi bir samimi iletişimin olmadığını gösteren bir diğer önemli hadise ise, Abdullah b. Zübeyr'in kendisine bey'at etmekte direnen Muhammed b. Hanefiyye'yi hapsedmesi ve hatta onu öldürmekle tehdit etmesinden sonra gerçekleşmiştir. Hadiseye göre, çaresiz kalan Muhammed b. Hanefiyye etrafındaki kişilerin telkinleriyle Muhtâr'dan yardım istemek üzere birkaç adamını Kûfe'ye göndermiş⁹¹ ve onlara: "Kûfe'ye ulaştığınızda Muhtâr'da hoşunuza gidecek davranışlar görürseniz Allah'a hamd ediniz. Onda hoşlanmadığınız davranışlar görürseniz getirdiğiniz mektubu ve bizi içinde bıraktığınız hali (Muhtâr'a değil) insanlara bildiriniz" demiştir.⁹² Söz konusu ifade, Muhtâr ile Muhammed b. Hanefiyye arasında, Muhtâr'ın iddia ettiği o güçlü bağın aslında var olmadığını ispatlamaktadır.

Muhammed b. Hanefiyye Muhtâr'ın önderliğinde Ehl-i Beyt söylemi üzere olan hareket hakkında tam bir bilgi sahibi değildir. Hicaz'da Muhtâr hakkında muhalif olmaktan kaynaklı düşmanca ithamların doğru olup olmadığını bilmemektedir. O yüzden Kûfe'ye gidince durumu değerlendirmek üzere oradaki yaşananların bir süre takip edilmesini istemiştir. Gönderilen bu kişiler, mektubu Muhtâr'a ulaştırmadan, Muhtâr hakkında olumsuz bir kanaat uyanmasına neden olabilecek herhangi bir gözlemde bulunmamışlardır. Buradan Muhtâr hakkındaki ithamların haksız olduğu kanaati büyük ölçüde uyanmakla birlikte, bu kişilerin yeterince zamanı olmadığı bilinmelidir.

Muhtâr mektubu okuduktan sonra derhal ordu sevkياتına başlamıştır.⁹³ Gönderilen birlikler Muhammed b. Hanefiyye'yi kurtarmayı başarmışlardır.⁹⁴ Hep beraber oradan çıkıp Şi'b-i Ebî Tâlib'e gitmişlerdir. Muhtâr askerlerle birlikte yüklü bir miktar para da göndermiştir. Bu paranın miktarı

⁸⁸ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 247; İbn Nemâ, *Risâletü zevbi'n-nüzzâr*, 129-130.

⁸⁹ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 406; Dîneverî, *el-Ahbâru't-tivâl*, 301; Taberî, *Târîh*, 6: 62; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 246; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3: 312. A'sâ Hemdân'ın bu konuda kaleme almış olduğu kasidesi için bk. Dîneverî, *el-Ahbâru't-Tivâl*, 301.

⁹⁰ İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 246-247.

⁹¹ İbnü'l-Hanefiyye'nin mektubu kiminle gönderdiği ve mektubun metni için bk. Belâzürî, *Ensâb*, 3: 282-283; Ahmed b. Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî* (b.y. y.y. t.s.) 214; Taberî, *Târîh*, 6: 76.

⁹² Belâzürî, *Ensâb*, 3: 283.

⁹³ Buhârî, *Târîhu'l-evsât*, 131; İbn Sa'd, 5: 75-76, VI,248; Belâzürî, *Ensâb*, 3: 283-284; Taberî, *Târîh*, 6: 76-77; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 6: 60.

⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 76; Belâzürî, *Ensâb*, 3: 283-286; Taberî, *Târîh*, 6: 76-77; İbn A'sem, *el-Fütûh*, 6: 251-254.

hakkında 400.000 dirhem rakamı zikredilmektedir. Muhammed b. Hanefiyye bu parayı askerler arasında paylaşmıştır.⁹⁵ İbn Kesîr (ö. 774/1372) ise bu haberlerin doğruluğu hakkında şüphe duyduğunu ifade etmektedir.⁹⁶

Muhammed b. Hanefiyye, İbn Abbâs ve İbn Ömer'in Muhtâr'ın gönderdiği hediyeleri kabul ettiği söylenmekle birlikte,⁹⁷ Muhammed b. Hanefiyye'nin Muhtâr tarafından gönderilen paraları genelde dağıttığı anlaşılmaktadır.

Muhammed b. Hanefiyye, kendisini canlı canlı yakılmaktan kurtaran ve kendisine para gönderen Muhtâr hakkında sessiz kalmayı sürdürmüştür. İbn Abbâs, Muhtâr'ı bu yaptıklarından dolayı takdir etmiş ancak Muhammed b. Hanefiyye susmuş ve lehinde ya da aleyhinde konuşmamıştır.⁹⁸ Bu davranışı, onun Muhtâr hakkında hâlâ şüphe içerisinde olduğuna yorumlanmaktadır.⁹⁹ H. D. Van Gelder, onun daha önceleri de Muhtâr'a güvenmediğini, ancak bunu dile getirmekten sakındığını, onun hakkında sessiz kalması sayesinde İbn Zübeyr'e karşı ondan yardım istemeye yüzü olduğunu söylemektedir.¹⁰⁰

Muhammed b. Hanefiyye her ne kadar Muhtâr'la doğrudan bir iletişim kurmamış ve onu herhangi bir eyleme yönlendirmemiş olsa da, karşılıklı olarak birbirlerinin غيابında kendilerini çeşitli zor durumlardan kurtarabilmeyenin avantajını yaşamışlardır.¹⁰¹ Muhtâr, Kûfe'deki iktidarını kurmakta Muhammed b. Hanefiyye'nin isminden istifade etmiş, Muhammed b. Hanefiyye de Abdullah b. Zübeyr'in baskısından Muhtâr ve adamları sayesinde kurtulmuş ve Muhtâr öldükten sonra da onun eksikliğini hissetmiştir.

SONUÇ

Muhtâr b. Ebû Ubeyd es-Sekafî, Kerbelâ faciasından birkaç sene sonra Ehl-i Beyt'in intikamı sloganı ile halkı etrafında toplayarak Kûfe'de kıyam etmiştir. Hareketini Muhammed b. Hanefiyye'nin veziri olduğunu söyleyerek gerçekleştirmiştir. Bununla beraber kendisinin Ehl-i Beyt'le ve Benî Hâşim'le hakikatte bir yakınlığı olup olmadığı meselesi izaha ihtiyaç duymaktadır.

Muhtâr Hz. Ali ile aynı havayı solmuş olsa da kendisinin Hz. Ali ile kaynaklara yansıyan herhangi bir yakınlığı bulunmamaktadır. Ancak amcası Sa'd b. Mes'ûd'la birlikte Hz. Ali saflarında yer almıştır. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra Hz. Hasan'ın yanında yer alan Muhtâr, Hz. Hasan'ın hilâfeti Muâviye'ye devretme fikrine şiddetle tepki göstermiş, hatta amcasına onu

⁹⁵ Belâzürî, *Ensâb*, 3: 285-286; Taberî, *Târîh*, 5: 77.

⁹⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, 8: 278.

⁹⁷ Belâzürî, *Ensâb*, 6: 451.

⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 5: 78.

⁹⁹ Güneş, *Muhammed b. Hanefiyye*, 189.

¹⁰⁰ Gelder, *Mohtar*, 81.

¹⁰¹ Mehmet Bahaüddin Varol, *Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt* (Konya: Yediveren Yayınları, 2004), 196.

Muâviye'ye teslim etmeyi önerecek kadar ileri gitmiştir. Bu yaşananların öncesinde Hz. Hasan'la yakınlığı olduğunu söylememizi sağlayacak bilgi bulunmamaktadır. Ancak Hz. Hasan'a karşı gösterdiği söz konusu tepkiden sonra aralarının iyi olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Hz. Hüseyin adına Kûfe'de çalışma yürüten Müslim b. Akil'e ev sahipliği yapmış ve ona çalışmalarında yardım etmiş olması Hz. Hüseyin'le yakın olduklarının sanılmasına neden olsa da kaynaklarda bu görüşü ispatlar hiçbir rivayet yoktur. Ali Ekber b. Hüseyin'le annesi cihetinden yakınlıkları olsa da aralarında herhangi bir iletişimin olduğu görülmemektedir. Muhtâr'ın, Ali Zeynelâbidîn b. Hüseyin'e birkaç kez para gönderdiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Ali Zeynelâbidîn'in Muhtâr'a karşı mesafeli durmaya çalıştığı görülmektedir.

Muhtâr'la Benî Hâşim bireyleri arasında da kuvvetli bir bağın olduğunu söylemekte zorlanırsınız. Ubeydullah b. Ali ve Ömer b. Ali'nin Muhtâr'la karşılaşmalarını anlatan rivayetler bulunmaktadır. Ancak rivayetlerdeki benzerlikler hadisenin aktarımındaki sıhate gölge düşürmekte, en azından bir karışıklık olduğunu hissettirmektedir. Muhtâr Ehl-i Beyt sloganları ile Kûfe'de çalışmalar yürütürken, Ubeydullah b. Ali yahut Ömer b. Ali Mus'ab'ın ordusunda Muhtâr'a karşı savaşırken öldürülmüştür.

Muhtâr'ın Abdullah b. Abbas'a birden fazla para gönderdiği, onun da Muhtâr'ın hediyelerini kabul ettiği görülmektedir. İbn Abbâs'ın Muhtâr hakkındaki müspet tutumu, esasında Mekke'de İbn Zübeyr'in kendilerine karşı nasıl bir tutum takınacağından emin olmamasından ibaret bir denge politikasıdır. Nitekim bu politikası gereğince O, Ali Zeynelâbidîn'i ve Muhammed b. Hanefiyye'yi de Muhtâr hakkında teenniye davet etmiş ve onları Muhtâr hakkında olumsuz ifadeler kullanmaktan men etmiştir.

Muhtâr'ın Ehl-i Beyt ve Benî Hâşim bireyleri ile iletişimi değerlendirilirken Muhammed b. Hanefiyye'nin ayrı bir yeri vardır. Bütün kıyamını onun veziri olduğu iddiasıyla gerçekleştirmiş olmasına rağmen Muhammed b. Hanefiyye'nin Kûfe'de olup bitenlerle ilişkisi neredeyse hiç yoktur. Gönderdiği hediyeleri reddetmemekle birlikte genel olarak bu hediye yahut paraları, Muhacir ve Ensar çocukları, Ehl-i Beyt bireyleri ve Ehl-i Beyt taraftarları arasında dağıtmıştır. Muhammed b. Hanefiyye Muhtâr'ın Ehl-i Beyt'in intikamı sloganında samimi olmadığına inanmakta, onu tam anlamıyla tanımamakta, bununla birlikte aleyhinde mümkün mertebe konuşmamaktadır. Nitekim bunun avantajını da tecrübe etmiştir.

Sonuç olarak Muhtâr'ın gerek Ehl-i Beyt gerekse Benî Hâşim bireyleri ile sıkı bağı olmadığını, onlarla zaman zaman iletişime geçmek istese de yeterince ilgi görmediğini, ancak isimleri üzerinden Kûfe'de avantaj sağladığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ağrakça, Ahmet. *Emeviler Döneminde Kıyamlar*. 2. Baskı. İstanbul: Şafak Yayınları, 1994.
- Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd ve züyûlihî*. Thk. Mustafâ Abdülkâdir Atâ. 24 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1996/1417.
- Belâzürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Ensâbu'l-eshrâf*. Thk. Suheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996/1417.
- Belâzürî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Fütûhu'l-büldân*. Beyrut: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 1988/1411.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *es-Sahîh*. 9 Cilt. İstanbul: y.y., 1981.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu'l-evsât*. Thk. Mahmûd İbrâhîm Zâyid. Halep: y.y. 1977.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *et-Târîhu'l-kebîr*. 8 Cilt. Haydarâbâd: y.y. ts.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî. *el-Ahbâru't-tvâl*. Thk. Abdülmün'im Âmir. Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-Arabî, 1960.
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî Ali b. Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *Mekâtülü't-tâlibiyyîn*. Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Gelder, H. D. Van. *Mohtar de Valsche Propheet*. Leiden: y.y., 1881.
- Güneş, Hüseyin. *Dinî, Siyasî ve Sosyal Hayata Etkisi Açısından Muhammed b. Hanefiyye ve Hayatı (16/637-81/700)*. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Güneş, Hüseyin. "Muhtâr es-Sekafî Hareketi Karşısında Muhammed b. Hanefiyye'nin Yeri". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 75 (2015): 183-199.
- Harpûtî, Ali Hüsnî. *el-Muhtâru's-Sekafî mir'âtü'l-asri'l-Ümevî*. 64/684 - 67/686, *A'lâmü'l-Arab*. Kahire: y.y. 1962.
- Hind Gassân Ebü's-Şa'r. *Hareketü'l-Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekafî fi'l-Kûfe*. Amman: Câmîatü'l-Ürdiniyye, 1983.
- İbn A'sem, Ebû Muhammed, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Kûfî. *el-Fütüh*. Thk. Ali Şîrî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1991/1411.
- İbn Hacer el-Askalâni, Şihâbüddîn Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed. *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. Thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavviz, 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994/1415.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'z-zamân*. Thk. İhsan Abbas. 7 Cilt. Abbas. Beyrut: Dâr Sâdir, 1994.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî. *Cemheretü ensâbi'l-Arab*. Thk. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983/1403.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1986/1407.
- İbn Miskeveyh, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb el-Hâzin. *Tecâribü'l-ümem ve tedâkibü'l-himem*. Thk. Ebü'l-Kâsım İmâmî. 7 Cilt. İnan: Serviş, 2000.
- İbn Nemâ, Ca'fer b. Ebû İbrâhîm Muhammed b. Ebü'l-Bekâ Hibetullâh el-Huliyî. *Risâletü zevbi'n-nüzâri fî şerhi ahzi's-sâr*. b.y.: y.y., ts.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd el-Hâşimî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990/1410.
- İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed. *el-Muntazam fî târihi'l-ümem ve'l-mülûk*. Thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ - Mustafâ Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1992/1412.
- İbnü'l-Esrî, İzzüddîn b. Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târîh*. Thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1997/1417.

- Kurnaz, Yasin. *Muhtâr b. Ebî Ubeyd es-Sekaff'nin Hayatı*. Siyasî ve Askerî Faaliyetleri. Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2018.
- Köksal, Mustafa Âsım. *Hz. Hüseyin ve Kerbelâ Faciası*. İstanbul: Köksal Yayıncılık, ts.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen, Ali b. Hüseyin b. Ali. *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. Kahire: y.y. ts.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen, Ali b. Hüseyin b. Ali. *Mürûcu'z-zeheb*. b.y.: y.y., ts.
- Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed b. Abdiddâim el-Kuraşî. *Nihâyetü'l-ereb fî fününi'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâiki'l-Kavmî, 2002/1423.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. *Kâfe'nin Siyasi Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayıncılık, 2015.
- Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî, Târîhu'r-rusül ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Türâs, 1967/1387.
- Varol, Mehmet Bahaüddin. *Hz. Hasan*. 3. Baskı. Ankara: TDV Yayınları, 2014.
- Varol, Mehmet Bahaüddin. *Siyasallaşma Sürecinde Ehl-i Beyt*. Konya: Yediveren Yayınları, 2004.
- Watt, William M. *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri*. Trc. Ethem Ruhi Fığlalı. Ankara: 1981.
- Ya'kübî, Ahmed b. Ebû Ya'küb b. Ca'fer b. Vehb. *Târîhu'l-Ya'kübî*. b.y.: y.y., ts.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâti'l-meşâhîri'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdü's-Selâm et-Tedmûrî. 52 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993/1413.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dımaşkî. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. Thk. Şuayb Arnaûd. 25 Cilt. b.y. Müessesetü'r-Risâle, 1985/1405.
- Zübeyrî, Ebû Abdillâh Mus'ab b. Abdillâh b. Mus'ab b. Sâbit b. Abdillâh b. ez-Zübeyr. *Nesebi Kureys*. Thk. Levi Provençal. Kahire: Dâru'l-Meârif, ts.